

НАУЧНО РАЗУМЕВАЊЕ ДРУШТВЕНИХ СУКОБА, ОСНОВ НАУКА ОДБРАНЕ

Жоже Сивачек^{*}
 Јована Сивачек
 DOFIS, Београд

Свака наука или научна област конституисана је на основу методолошки утврђених принципа и захтева. Иако су сви елементи за утемељење једне науке важни, неки од њих имају више формалан, а неки суштински значај. Посебан значај има подручје стварности на које се односе искази дате науке. Исто важи и за науке одбране, које чине посебну област научних знања, а на којима се развија специфична друштвена функција – одбрана, у оквиру које доминантну улогу има посебна друштвена делатност – војна делатност. Поставља се питање који садржај, значајан за људску и друштвену егзистенцију, чини подручје стварности као спецификум за научна знања одбране, на којима се развијају функција одбране и војна делатност.

Одбрана, по својој суштини, означава реакцију одређеног друштвеног система на потенцијалне или егзистенцијалне ризике и претње које су усмерене ка њему. То значи да је за научну спознају садржаја одбране, осим познавања сопственог друштвеног система, врло значајно научно разумевање извора друштвених ризика и претњи. Ако се узме да је такав извор један или група других друштвених система, са супротним интересима, може се закључити да, у основи, постоји одређени друштвени сукоб. Баш тај сукоб чини подручје стварности и суштину садржаја на којем се развијају узајамни односи друштвених система и граде стратегијски концепти одбране једног система од другог. Коју друштвену форму ће имати функција одбране и у којој ће се мери развити елементи војне делатности за потребе одбране, зависиће од тога са којим и каквим научним знањима за ту област располажу сукобљени друштвени системи.

Спознаје, које доноси садржај рада, дају одређена усмерења науци одбране и указују на то да је њена основа управо научно разумевање друштвених сукоба. Другим речима, друштвени сукоби чине основно подручје стварности на које се односе искази наука одбране. Закључак аутора је да без постојања друштвених сукоба знања одбране немају смисао, а науке одбране губе своје онтолошко, епистемолошко и аксиолошко поље.

Кључне речи: *друштвени сукоб, криза, ризик, претња, функције одбране, војна делатност, наука одбране.*

^{*} Др Жоже Сивачек је пуковник у пензији.

Увод

Када аутори текста који претендује да се појави у академској јавности у наслов ставе термин „науке одбране“, неоспорно осећају обавезу да објасне и образложе такав поступак. Разлог је чињеница да велики део академске и стручне јавности осећа одбојност према наведеној синтагми у области науке. Мора се знати да је дуго после Другог светског рата опстајао консензус да се термилошка одредница „науке одбране“ не помиње. У том периоду развијан је садржај и инсистирано је на одређењу „ратна вештина“. Озбиљан научни садржај области одбране једним делом је интегрисан у политичким наукама и новоконституисаним постмодерним наукама безбедности. Наравно, у садржајима који су разрађивани изостали су класични научни стубови дискурса одбране. Из сфере политичких наука и, делом, наука безбедности нестала су, или су изостављена, имена и кључна дела мислилаца од Сун Цу Вуа, преко Клаузевица, Жоминија, Ђулија Дуета, Едварда Ерла, све до савременика Џона Бојда, Алистера Ирвина, Џона Вордена и Ричарда Шафранског.

Иако је област наука одбране дискриминисана, сама стратегијска анализа, заснована на научним знањима о одбрани, наставила је свој живот у плановима и стратегијама великих, али и оних не тако великих сила. Период између 1945. и 1990. године обележила је хладноратовска подела и сукоб између фронтова окупљених око Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза. Поред чињенице да се у првом плану овог сукоба налазио идеолошки елеменат, лако се иза те завесе уочава наставак борбе за моћ у међународним односима и даљи развој садржаја потребних знања у оквиру наука одбране. Алвин и Хајди Тофлер овај период описују као „сукоб ратних форми“ у оквиру „рата трећег таласа“.¹

Када је крајем двадесетог века, услед глобалних политичких потреса и нових сукоба око ресурса и граница, у научној јавности поново почело да се говори о одбрани као услову опстанка и голе људске егзистенције, неки аутори покушали су да се оgrade и удаље од ранијег негативног наслеђа. Карактеристичан је исказ Алена Жокса, који каже: „Проучавање стратегије не привлачи масе. Оно их одбија. Нама остаје да проучимо и опишемо континуирано масмедијско ширење кључних идеја, произведених од стране бескрајно мале елите и да искажемо како се реч одбране нашла у свачијим устима“.² Жокс је поменуо, по њему, кључни разлог за пређашњу ограду научне јавности од наука одбране. Он наводи: „Сви ти рукописи, готово илуминирани, темељно су, с љубављу проучавани од стране уског круга научника и професионалних војника“. Као резиме Ален Жокс износи следећи став: „Нико не може да претендује на самостално проверавање чињеница, и пошто је, захваљујући пуком сујеверју, темељ расправа о одбрани препуштен углавном војним стручњацима, ... то монотono понављање се окончава“.³

Али, да се вратимо на почетак и насловом дефинисаном предмету рада. Сходно закључку да се „окончава период илегалности“ наука одбране, аутори овог рада желе да дају свој допринос расветљавању неких елемената научности знања о од-

¹ Тофлер Алвин и Хајди, *Рат и антират*, Паидеа, Београд, 1998, с. 93.

² Жокс Ален, „Рат на почетку модерног света“, из зборника *Европски дискурс рата*, Circulus, Београд, 1995, с. 83.

³ *Ibid.*, с. 83.

брани. С тим у вези, садржај који следи претендује да препозна и образложи један од основних услова, дакле елеменат који је *conditio sine qua non* за научно детерминисање садржаја одбране и наука одбране, а то је друштвени сукоб.

Основе разумевања и одређења одбране и наука одбране

Научна схватања указују да су природно присутне три основне животне функције: стварање новог живота, самоодржање и одбрана и заштита живота. Без било које од ових функција, тврди се у научним круговима, живота уопште не би било, што значи ни живота људи, односно он се не би могао одржати. На све наведене животне функције делују различите силе и други чиниоци, међу којима су многи деструктивни. Када су у питању људи, деструктивност се често огледа у свесном и смишљеном угрожавању животних функција, или утицају на стварање окружења које отежава или онемогућава живот не само људи већ и других живих бића. Због тога и реаговање на такву врсту угрожавања мора бити високосвесно и осмишљено.

Одбрамбена функција својствена је човеку као појединцу, али и заједницама људи. То је природна тежња да се ни у ком погледу не наруши властити интегритет и да се омогући потпун и безбедан живот. Основана схватања указују да су људске заједнице настале управо из два разлога: због лакшег преживљавања (доласка до хране) и ради постизања веће сигурности и лакше одбране. Познато је да свака заједница људи тежи животnoj сигурности. Из тога произлази је одбрана природна људска функција, али, за разлику од других живих бића, човек на њу може својом вољом и свесно да утиче, како позитивно, тако и негативно.

Када се људска заједница успостави као друштво, и одбрамбена функција постаје друштвена. Функција одбране у друштву доживљава одређену трансформацију, у складу са условима и односима који у њему владају и у складу са окружењем у коме то друштво егзистира. Као природна, одбрамбена функција је доста стабилна, али као друштвена, посебно политичка, та се функција релативно брзо мења, онако како се мењају друштвени и политички услови. То значи да сваком историјском раздобљу људског друштва и свакој појединачној друштвеној заједници (посебно држави) одговара одбрана сасвим одређених својстава.

Може се закључити да одбрана чини широку и сложену област друштвене стварности, у којој доминира феномен друштвених сукоба. Као таква, она је била предмет бављења људи различитих занимања и звања, од државника, политичара, војника, филозофа, до теолога и, наравно, научника. Озбиљне тековине знања одбране могу се наћи у учењима Конфучија, Сун Цу Вуа, Тукидида, Цицерона, Томе Аквинског, Мајавелија и многих других значајних историјских личности. Садржај одбране није мимоишао ни народно, књижевно и уметничко стваралаштво. Посебно треба нагласити да се одбрана разматра и у фундаменталним делима људске цивилизације, као што су *Библија*, *Куран*, *Махабхарата* и *Талмуд*. У њима велики део садржаја заузима баш питање одбране. Са правом се може рећи да се одбрана, као непрекинута нит, некада веома изражена и видљива, некада скривена али животну опипљива, провлачи кроз целокупан живот људи.

Све што је исказано важи и за наше друштво. Међутим, дубља анализа указује на чињеницу да код нас одбрана није целовито и континуирано научно сагледавана и обрађивана. Треба нагласити да је проблем одређења одбране везан и за развој српског језика као „живог језика“ и за неизграђеност речника језика. У актуелним речницима нашег језика термин одбрана одређен је као: активност, деловање ради отклањања опасности, ради сузбијања противничког напада; полагање испита; снаге које обезбеђују одбрану; бранилац оптуженог на суду; део спортске екипе. У односу на значења која постоје у другим језицима, посебно у енглеском (који има чак десет основних значења и шест подзначења), српски језик не исказује укупни садржај и суштину проблема и предмета одбране.

У суштини, одбрана чини широку и сложену област друштвене стварности у којој доминира феномен друштвених сукоба. Сходно томе, одбрана се може одредити као област друштвене стварности која обухвата акције и реакције друштва и друштвених група у друштвеном сукобу. У суштини, одбрана је интелектуална и физичка активност појединаца и друштвених група иницирана егзистенцијалним опасностима. Као активност, одбрана је реакција у сукобу, али и планско поступање ради предупређивања оружаног сукоба или победе у сукобу. То указује да се не брани само физички простор државе и људи који чине популациону масу друштва, већ и вредности људи стечене у укупности, као и интересе друштва на ширем простору.

Оно што се анализом уочава јесте да су, у комплексном садржају одбране, још увек остале неизучене и непознате основне законитости на којима се она заснива, остварује и развија. Само по себи намеће се питање зашто је то тако. Одговор треба, пре свега, тражити у чињеници што се давно пре могућности целовитог мисаоног захватања одбране, друштвеној заједници наметнула велика опасност која је прати све до данашњег дана. Та опасност је рат. Он је, као посебан друштвени феномен, иако најважнији и најтежи облик друштвеног сукоба, само део садржаја одбране. Својом улогом и мењањем судбине људи и друштва, рат је у досадашњем току историје толико заокупио пажњу да је све друго што је у вези са одбраном потиснуто у други план. Због тога се рат, у схватањима и тумачењима, јавља као тотални сукоб. Током историје у друштвеној заједници ни о чему другоме, осим можда о љубави и слободи, није се толико уметнички и стручно писало као о рату. Рат је, нажалост, све до данас остао и главни покретач научноистраживачког рада и многих других интелектуалних активности, што се директно одражава на област одбране. Стога су размишљања људи највише усмерена ка феномену рата, остављајући по страни, као споредна и мање важна, сва друга питања и гледишта о одбрани. Такав приступ су, што је врло интересантно и за критичко научно сагледавање значајно, подржавали носиоци политичке власти и економске моћи, односно главни организатори и логистичари војне силе као инструмента рата.

Анализа садржаја, посебно у области друштвених наука, указује да о одбрани има доста спознаја, тежишно у контексту парцијалних теоријских материјала, јер се о њој, као проблему „свих и свакога“, размишља и пише, али недостаје интегрални приступ, односно истраживање и уобличавање онога што је у овом подручју суштинско и законито. То је оно што се сада јавља као „бит одбране“, као нужност која заокупља све већи број научника који истражују феномен одбране. Историјске и друштвене околности указују да од квалитета одбране и њене делотворности зависи степен и квалитет друштвене сигурности, односно квалитет живота људи у том друштву. С обзиром на то да људи, и друштвена заједница у којој живе, желе не само да задрже

достигнуто, него и да стално развијају и подижу ниво животне безбедности, те тиме утичу на функцију одбране, они одбрану морају целовито да проучавају.

Садржај одбране није само сложен, него је и слојевит. У најдубљем слоју, који чини његову основу, јесу опште законитости на којима се заснива и које је опредељују као животну људску и друштвену функцију. Оне важе за одбрану као општу појаву људског друштва и чине посебну групу друштвених законитости. На другом нивоу су законитости које важе за одбрану у оквиру политичких заједница људског друштва, пре свега државе и њених институција. Наведени ниво условљен је различитим политичком интересима и супротностима у окружењу и унутар одређеног друштва, оствареним политичким легалитетом и легитимитетом, кроз друштвену позицију и опозицију. На трећем нивоу су законитости које важе за одбрану економских и финансијских заједница људског друштва (компанија, монетарних институција, банака и сл.). На четвртном нивоу су законитости које важе за одбрану социјалних заједница људског друштва (пре свега недржавних организација, асоцијација и институција грађана). И коначно, на петом нивоу су законитости које важе за одбрану породице и људи као индивидуа. Последњи ниво посебно је наглашен и условљен у друштвима са присутним облицима експониране или латентне дискриминације, од оне по родности, до националне, конфесионалне и културолошке.

То упућује да је неопходно успоставити и развити одговарајућу научну дисциплину, са дефинисаним циљем и предметом изучавања, одговарајућим методама и другим научноистраживачким инструментаријем, као и са систематизованим досадашњим научним спознајама и резултатима. Потребно је конституисати системску науку одбране или, што је вероватније, науке одбране као посебну научну област.

Сходно наведеном, може се исказати прелиминарно одређење наука одбране. У том смислу, науке одбране су интердисциплинарна научна област која изучава законитости постојања и развоја садржаја одбране друштва у друштвеним сукобима као стању, организацији, функцији и процесу супротстављања и системског решавања сукобљених страна уопште и у конкретном друштву.

Законитости одбране треба сагледавати, проучавати и истраживати целовито, јединствено и системски, јер је једино тако могуће научно проникнути у њихову бит. Треба нагласити да се те науке не могу заснивати на формалном повезивању и сабирању резултата ужих сродних научних дисциплина које захватају одређена питања одбране, већ на посебним истраживањима која чине синергију тих знања и холистичком приступу основном садржају предмета наука одбране. А суштину предмета наука одбране највећим делом чини друштвени сукоб, као и предвиђање опасности које му претходе и последица које из сукоба проистичу.

Друштвени сукоб и теорије о њему

Сукоб, у општем смислу, јесте иманентна категорија људског живљења и историјска чињеница. Присутан је у исконским и животним питањима људи, попут: добра и зла, правде и неправде, вере и невере, богатства и сиромаштва, знања и незнања, руралног и урбаног и сл. Једном речју, то је вечита тема људи, исказана кроз потребе, вредности и интересе. Формирањем друштва као уређене људске заједнице, сукоб добија своје институционализоване структуре, функције и посебну друштвену димензију.

Друштвени сукоби су, по својој садржини, променљиве, динамичне, вишеструко узроковане и сложене појаве. Њихови најдубљи корени налазе се у противречности и супротности између интереса, вредности или значајних материјалних и духовних ресурса који ма желе да располажу стране у сукобу. Друштвени сукоби могу настати и развијати се постепено, али и стихијски, што најчешће води њиховом заоштравању и ескалацији, док у најекстремнијем виду могу резултирати и потпуним уништењем постојећег друштвеног система. Због тога се мора знати да ли се сукоби одвијају уз примену насиља, односно да ли су они оружани или не, затим интензитет сукоба, као и да ли постоје објективне могућности и воља страна за њихово окончање. Историјско и савремено искуство показује да није реално очекивати да се друштвени сукоби, како унутар групе, тако и међугрупни, разрешавају сами по себи. Уколико се не решава суштина која условљава постојање сукоба, чак и након победе једне стране, друга, поражена и понижена страна стреми реваншу.

Када је реч о одређењима појма друштвени сукоб (или конфликт – како се туђицом у српском језику још изражава овај феномен), ваља истаћи неколико дефиниција. Друштвени сукоб је за Сергеја Флера „врста друштвеног процеса у којем се стране међусобно отежавају или онемогућавају у остваривању одређених циљева“.⁴ Група социолога са простора бивше Југославије каже да је друштвени сукоб „највиши ступањ борбе унутрашњих супротности који доводи до таквих њихових заоштравања да, под одређеним увјетима, оне постају искључне и непомирљиве. Ако до сукоба долази између двију тоталних друштвених група, онда је то рат“.⁵

У руским научним круговима под друштвеним сукобом подразумева се „било која врста борбе између друштвених група које имају за циљ да преузму или задрже средства за производњу, положај, власт или друге вредности, путем друштвене верификације, као и освајањем, неутрализацијом или елиминацијом присутног или потенцијалног противника“.⁶ Ипак, најупечатљивија је она одредница коју је дао амерички социолог немачког порекла Луис Козер. Он каже да друштвени сукоби представљају „борбу о вредности и захтева за положајима, моћи и ресурсима, у којој су циљјеви противника да неутралишу, повреде или униште своје супарнике“.⁷

У социологији и политикологији, по питању друштвених сукоба, искристалисала су се у основи два опречна теоријска става. То су критичка и системска научна теорија, које са различитих позиција вреднују улогу, домаћаје и значај друштвених сукоба. Критичко преиспитивање предводила је марксистичка научна мисао која је друштвене сукобе сагледавала као неизбежну појаву у друштву, које је само по себи устројено на неравноправним и неправедним основама. Код Маркса и његових следбеника јавља се идеја о томе да су друштвени сукоби основ друштвене и системске динамике друштва. Системске теорије заступају други став. Друштвени сукоби, премда неумитни, сматрају се опасним појавама. Системске теорије међусобно се разликују само у степеновању опасности које друштвени сукоби доносе. Задатак научника је да понуде мере и изнађу решења којима би се штетност друштвених сукоба свела на најмању могућу меру, с обзиром на то да је њихово трајно отклањање немогуће.

⁴ Флере Сергеј, *Социолошки лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1982, с. 133.

⁵ М. Босанац, О. Мандић, С. Петковић, *Рјечник социологије о социјалне психологије*, Информатор, Загреб, 1977, с. 632.

⁶ Зайцев Андрей, *Социальный конфликт*, Academia, Москва, 2001, с. 76.

⁷ Луис Козер, *Функције друштвеног сукоба*, Mediteran publishing, Нови Сад, 2007, с. 14.

У теоријском смислу вредно је истаћи два научника који су се посебно бавили друштвеним сукобом. То су већ поменути Луис Козер и Ралф Дахрендорф. Луис Козер сматра да друштвени сукоби имају своју друштвену функцију. У настојању да функционализује дисфункције и укаже на потребу толерисања и институционализације друштвених сукоба, он полази од „теорије спора“. Према Козеру, потребно је извршити деперсонализацију друштвених сукоба, из њих одстранити личне елементе из конфликтног односа и ослонити се на његов објективан основ, а то је расподела ретких вредности и добара. Он сматра да постојање сукоба може бити и позитиван знак за стабилност односа, а само крхке друштвене структуре не могу допустити отворене сукобе, па врше конвертовање проблема. Таквом супституцијом оне објективно само стварају потенцијал за разорну експлозију. Крути системи, тврди Козер, не могу повећавати своју прилагођеност на нове друштвене услове стварањем нових правила и норми понашања, чиме максимално повећавају опасност од катастрофалног слома. Један од неопходних услова за утврђивање заједништва противничких табора је институционализован механизам каналисања непријатељства помоћу његове нормативне регулативе. Институционализацијом се на новој основи испољава суштина тежњи за успостављањем равнотеже снага.

Ралф Дахрендорф је увидео да се у Козеровој теорији изражавају нека ограничења структурално-функционалистичког промишљања, али он не одбацује ту оријентацију. Као ново решење, Дахрендорф конструише упрошћене моделе претходно развијених теорија сукоба, који се састоје од основних постулата, за теорију друштвене интеграције и равнотеже и за теорију друштвених сукоба и принуде.⁸ На основу овог поређења Дахрендорф је закључио да оно што се показује као општа сагласност у једном моделу, то се у другом јавља као сукоб интереса и принуда. Критикујући како структурално-функционалистичку, тако и марксистичку теорију, Дахрендорф сматра да свако друштво перманентно производи антагонизме који се могу регулисати, али не и решити. Он не жели да прихвати марксистичко решење проблема, којим се односи владања и покоравања везују за продукционе односе, али не прихвата ни функционалистичко решење да се извор власти налази у потреби система да силом чува језгро основних вредности и остварује циљеве одређене културом. Оно што његовом прилазу друштвеним сукобима даје статус оригиналног и незаобилазног јесте управо то промишљање сазнања о променљивом и конфликтном ткиву модерних друштава и инсистирање на друштвеној моћи. Посебно је значајно указивање да решавање друштвених сукоба, у смислу њихове елиминације, није могуће, већ само разрешавање специфичних спорних питања, те да потискивање сукоба „на дужи рок“ такође није изводљиво. Због тога Дахрендорф пише о институционализацији сукоба (односно о стављању друштвених сукоба под контролу друштвеног система) и самог поретка (који се доживљава као израз консензуса у једном друштву). Запажа се да је Дахрендорф рационално анализирао друштвене сукобе и дао систематичну критику водећих теорија о њима, чиме је битно допринео развоју теорије друштвених сукоба.

Када се са теоријског плана сиђе у друштвену збиљу, уочава се неколико важних појавних облика друштвеног сукоба. Најпре су ту друштвени сукоби на пољу идеја. Затим су ту религијски и конфесионални сукоби, који су концептуалне културно-религијске и цивилизацијске природе. Али ту је и идеолошка раван сукоба, која у практичној примени добија и политичку димензију. Коначно, ту су друштвени сукоби економске или,

⁸ Ралф Дахрендорф, *Ното sociologicus*, Градина, Ниш, 1989.

прецизније, социјалне природе у вези редистрибуције богатства и онога што називамо новостворена вредност, као и сукоби због нових геополитичких прерасподела. Реакција страна у сукобу, коју свака од тих страна жели да прикаже као нужну и дефинише као своју одбрану, различита је због различитих вредности, интереса и циљева.

Може се закључити да је изворна литература у којој су се градили различити научни прилази проблему друштвених сукоба обимна и хетерогена. Интегрисан и инспиративан садржај постаје само ако јој се приђе комплексно и целовито. Тада се може уочити веза између објективних констатација у којима се кристалише и испољава одређени континуитет рационалног промишљања и њихова комплементарност. Према томе, коришћењем за потребе одбране оног што није једнострано и превазиђено у постојећим теоријама, као и рационализацијом њихових садржајних језгара, могуће је дати генетичко, конкретно историјско, структурално, функционалистичко, свестрано и суштинско објашњење друштвених сукоба.

Закључак

Сходно наведеном, могу се сумирати следећи ставови: да је одбрана, као друштвени феномен, веома сложен и комплексан садржај друштвене стварности, јер су субјекти у које је уграђена и којима служи сложени и разнолики; такође, сложене су и разнолике друштвене околности са којима се одбрана мора ускладити и услови у којима се мора остварити; коначно, сложени су и разнолики друштвени сукоби због којих и у којима се одбрана развија. Све то може се спознати ако се сагледају садржајни захтеви нових мисија одбране. У њима се уочава чињеница да су садржаји одбране, а тиме и научна знања одбране, значајно превазишли оно што је раније дефинисано као класичан оружани сукоб. Због тога се одбрана мора научно истраживати са нових становишта друштвених сукоба и шире.

Све до средине 20. века истраживања друштвених сукоба заснивала су се на традиционалном приступу, односно моделима класичних државних и међудржавних конфликтних ситуација. Друштвено-историјски догађаји у другој половини 20. века редефинисали су онтолошки, епистемиолошки и аксиолошки приступ питању одбране, јер су редефинисани и друштвени сукоби због којих се она развија. Великим делом извршена је глобализација друштвених проблема и институционализација друштвених сукоба као цивилизацијског феномена.

Под институционализацијом друштвених сукоба, у најопштијем смислу, подразумева се успостављање и поштовање одређених правила и начела која су усмерена на разрешавање сукоба. Но и поред институционализације, у теоријском смислу по том питању постоје различити ставови. Супротстављена мишљења последица су не само идејно-теоријске оријентације аутора, већ и схватања суштине и узрока друштвених сукоба уопште. У интернационалном друштвеном систему могу се уочити два дугорочна процеса: ривалитет моћи који сеже до различитих граница и међусобна зависност која може бити условљена различитим степенима узајамне друштвене спреге. Ривалитети моћи су у истраживању сукоба занимљиви зато што из њих може произаћи насиље, у најгорем случају ратови. Што су ривалитети моћи присутнији, то мање шанси постоји да се путем међусобне зависности амортизују сукоби. Научници који истражују ову област полазе од чињенице да унутар свих друштвених односа постоје базичне супротстављености, које пре или касније прерастају у различите облике друштвених сукоба, који врло често попримају форме са оружаним насиљем.

Бројна истраживања потврдила су неоспорност чињеница да се друштвени сукоби ни у једном друштву не могу до краја и у потпуности институционализовати, јер у њима постоји низ фактора који су непредвидиви и непоновљиви и не могу се унапред регулисати никаквим општим правилима, начелима или нормама. Због ситуационих раскорака у којима се предузимају радикалне радње ради елиминације сукоба, научна сазнања указују да они који доносе одлуке везане за садржаје одбране најчешће бивају распети између недозвољених средстава, за којима се често посеже, и пожељних и дозвољених друштвених вредности, које се бране и које такво поступање оправдавају.

То упућује да је у актуелним друштвеним околностима и односима глобализације неопходно целовито и системско изучавање одбране, њених законитости и могућности, њене узрочно-последичне спреге с другим виталним природним, друштвеним и политичким функцијама. Посебно је значајна научна спознаја могућности превенције, као и свесног утицаја на сврсисходно и делотворно остваривање одбране у циљу постизања пуне и трајне сигурности појединца и друштва.

У суштини, може се закључити да је одбрана у савременим условима постала мултидисциплинарна област научних истраживања и знања, директно зависна од феномена друштвених сукоба. У односу на посебне, већ препознате и потпуно или делимично обрађене сегменте научног знања (рат, војска, мир, криминал, право, здравље и сл.), у њој су развијене и специфичне научне целине, с бројним научним дисциплинама и практичним вештинама које заслужују своје научно утемељење и верификацију.

Литература

1. Бжежински, З.: *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999.
2. Босанац М., Мандић О., Петковић С.: *Рјечник социологије о социјалне психологије*, Информатор, Загреб, 1977.
3. Дахрендорф, Р.: *Ното sociologicus*, Градина, Ниш, 1989.
4. Зайцев Андрей: *Социальный конфликт*, Academia, Москва, 2001.
5. Јовацић, Р.: *Дијалектика одбране*, ВИЗ, Београд, 1983.
6. Козер, Л.: *Функције друштвеног сукоба*, Mediteran publishing, Нови Сад, 2007.
7. Вејл, Џ., Л.: *Цивилна одбрана*, ВИНЦ, Београд, 1991.
8. Нај, С., Џ.: *Како разумети међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006.
9. Ремон, А.: *Мир и рат међу нацијама*, Издавачка књижница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 2001.
10. Савић, О.: *Европски дискурс рата* – зборник, Circulus, Београд, 1995.
11. Тофлер, А. и Хајди: *Рат и антират*, Паидеа, Београд, 1998.
12. Тофлер, А.: *Шок будућности*, ПС Грмеч, Београд, 1997.
13. Флере, С.: *Социолошки лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1982.
14. Фукујама, Ф.: *Судар култура*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
15. Хантингтон Семјуел: *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1998.
16. Харт, Л.: *Мач и перо*, ВИЗ, Београд, 1985.
17. Хауард, М.: *Рат у европској историји*, СКЦ, Београд, 1999.
18. Мед, Ерл Е.: *Творци модерне стратегије*, Војно дело, Београд, 1952.
19. Клаузевиц, фон, К.: *О рату*, Војно дело, Београд, 1951.
20. Жомини: *Преглед ратне вештине*, Војно дело, Београд, 1952.